دەستۇر گۈلىستانى

تەدبىر قىلىش تەشكىلات

(بابۇرنامە)

شىنجاڭ گۈزەل سەنئەت ـ فوتو سۈرەت نەشرىياتى
شىنجاڭ ئېلېكترون ئۈن ـ سىن نەشرىياتى

كلاسسىكلار گۈلىستانى

تەدبىر قىلىچتىن ئۆتكۈر

(بابۇرنامە)

پىلانلىغۇچى: مۇرات ئېلى

باش تۈزگۈچى: ئادىل مۇھەممەت

تۈزگۈچى: ئېزىز ئاتاۋۇللا سارتېكىن

شىنجاڭ گۈزەل سەنئەت ـ فوتو سۈرەت نەشرىياتى

شىنجاڭ ئېلېكترون ئۈن ـ سىن نەشرىياتى

图书在版编目（CIP）数据

谋略比刀剑锋利：维吾尔文 / 阿迪力·穆罕默德主编. 乌鲁木齐：新疆美术摄影出版社：新疆电子音像出版社，2009.3

(经典之花系列丛书)

ISBN 978-7-80744-784-9

Ⅰ. 谋… Ⅱ. 阿… Ⅲ. 维吾尔族—谚语—汇编—中国—维吾尔语（中国少数民族语言） Ⅳ. I277.7

中国版本图书馆 CIP 数据核字（2009）第 024492 号

从 书 名　经典之花系列丛书
本册书名　谋略比刀剑锋利
策　　划　穆拉提·伊力
主　　编　阿迪力·穆罕默德
编　　著　艾则孜·阿塔伍拉·萨尔特肯
责任编辑　艾尼瓦·库迪力克
特约编辑　哈斯亚提·依不拉音
责任校对　克尤木·吐尔逊
出　　版　新疆美术摄影出版社
　　　　　新疆电子音像出版社
地　　址　乌鲁木齐市西虹西路 36 号
邮　　编　830000
发　　行　新疆维吾尔自治区新华书店
印　　刷　新疆新华印刷厂
开　　本　880×1230 毫米　1/32
印　　张　3.125
版　　次　2009 年 3 月第 1 版
印　　次　2009 年 3 月第 1 次印刷
书　　号　ISBN 978-7-80744-784-9
定　　价　9.90 元

（书中如有缺页，错页及倒装请与工厂联系）

مەجمۇئە ئىسمى: كلاسسىكلار گۈلىستانى
كىتاب ئىسمى: تەدبىر قىلىچتىن ئۆتكۈر
پىلانلىغۇچى: مۇرات ئېلى
باش تۈزگۈچى: ئادىل مۇھەممەت
تۈزگۈچى: ئېزىز ئاتاۋۇللا سارتېكىن
مەسئۇل مۇھەررىرى: ئەنۋەر قۇتلۇق
تەكلىپلىك مۇھەررىرى: خاسىيەت ئىبراھىم
مەسئۇل كوررېكتورى: قەييۇم تۇرسۇن

نەشرىيات: شىنجاڭ گۈزەل سەنئەت - فوتو سۈرەت نەشرىياتى
شىنجاڭ ئېلېكترون ئۈن - سىن نەشرىياتى

ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى شىخۇڭ غەربىي يولى 36 - نومۇر
پوچتا نومۇرى: 830000
تارقاتقۇچى: شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق شىنخۇا كىتابخانىسى
باسقۇچى: شىنجاڭ شىنخۇا باسما زاۋۇتى
فورماتى: 1230×880 مىللىمېتىر 1/32
باسما تاۋىقى: 3.125
نەشرى: 2009 - يىل 3 - ئاي 1 - نەشرى
باسمىسى: 2009 - يىل 3 - ئاي 1 - بېسىلىشى
كىتاب نومۇرى: ISBN 978-7-80744-784-9
باھاسى: 9.90 يۈەن

(باسما ۋە بەت تۈپلەشتە خاتالىق كۆرۈلسە زاۋۇت بىلەن ئالاقىلىشىڭ)

تۈزگۈچىدىن

ھۆرمەتلىك ئوقۇرمەن، تارىختا ئۆتكەن مەشھۇر كلاسسىكلارنىڭ ئەخلاق - پەزىلەت، تەلىم - تەربىيىنى ئاساسىي مەقسەت قىلىپ يازغان ئەسەرلىرى زامانىنىڭ ئۆتۈشى، كىشىلەر ئاڭ سەۋىيىسىنىڭ ئۆسۈشى بىلەن يەنىمۇ ئۆز قىممىتىنى نامايان قىلىپ كەلمەكتە. ئۇلاردا ئالغا سۈرۈلگەن ئىلغار ئىدىيىلەر، ئەخلاقىي دەۋەتلەر قەدىمكى دەۋردىلا ئەمەس، بەلكى بۈگۈنكى دەۋردىمۇ ئۆز رولىنى جارى قىلدۇرۇپ، جەمئىيەتنىڭ ئىجتىمائىي ئەخلاق قۇرۇلۇشىنى ئىلگىرى سۈرۈشتە بەلگىلىك رول ئوينىماقتا. بىز دەۋر قەدىمگە ماسلىشىش، تارىختا ئۆتكەن مۇتەپەككۇرلارنىڭ ھاياتىي پائالىيىتى ۋە ئىجادىي ئەمگەكلىرى ئارقىلىق ئەۋلادلارنىڭ مەنىۋى جەھەتتىن يۈكسىلىشىگە ئىلھام بېرىش مەقسىتىدە، كلاسسىكلار قەلىمىگە مەنسۇپ بولغان ئەسەرلەر ئىچىدىن دىداكتىك مەزمۇن ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدىغانلىرىنى تاللاپ «كلاسسىكلار گۈلىستانى» ناملىق بۇ مەجمۇئەنى تۈزدۇق. دىققىتىڭىزگە سۇنۇلۇۋاتقان «تەدبىر قىلىچتىن ئىتتىكتۇر» دېگەن كىتابتا زەھىرىددىن مۇھەممەد بابۇر (1483 — 1530) نىڭ ھاياتى، ئىجادىي پائالىيىتى، شۇنداقلا 200 پارچىگە يېقىن رۇبائىيسى تونۇشتۇرۇلدى.

此为试读，需要完整PDF请访问： www.ertongbook.com

مەشھۇر مەدەنىيەت ئەربابى ــ مۇھەممەد بابۇر[1]

ئوسمان مۇھەممەدى قاراقۇتلۇق

زەھىرىددىن مۇھەممەد بابۇر (1483 ــ 1530) ئوتتۇرا جەنۇبىي ئاسىيا ۋە ھىندىستان دىيارىدا ئۆتكەن مەشھۇر ئىمپېراتور ھەمدە مەشھۇر مەرىپەتپەرۋەر ۋە تەرەققىيپەرۋەر مەدەنىيەت ئەربابىدۇر.

ئۇ بۇندىن 500 يىل بۇرۇنقى جاھاننى قۇللۇق ۋە فېئودالىق ئاسارىتى قاپلىغان زاماندا يېتىشىپ چىققان، يۈكسەك ئاڭ ـ سېزىم، قورقماس شىجائەتلىك ئىرادە ۋە ھارماس ـ تالماس تىرىشچانلىق روھ بىلەن سۇغىرىلغان، ئۆز زامانىسىغا نىسبەتەن مەدەنىيەتلىك تۈيغۇسىنى نامايان قىلغان شەخستۇر.

«ئۇ كىچىكىدىن تارتىپلا بىر جەڭچى بولۇپ، ئۆمرىنىڭ كۆپىنى ئات ئۈستىدە ئۆتكۈزگەن. بۇ جەسۇر شاھزادە جانلىق تەسەۋۋۇر قىلىش ئىقتىدارىغا، تۈگىمەس زېھنىي كۈچ ۋە ئۇلۇغ ئىرادىگە ئىگە ئىدى.»(1)

ئۇ ئوتتۇرا ئاسىيادىكى بىر كىچىك كۆچمەن ھاكىمىيەتنىڭ بارلىق ئالىي ھوقۇقىنى ئۆز قولىدا تۇتقان سەرگەردان پادىشاھ

[1] «مايبۇلاق» 2003 ـ يىل 2 ـ سان.

ۋاقتىدا، جەنۇبىي ئاسىيادىكى فېئوداللىق ۋە يانچىلىق تۇزۇمدە پارچىلىنىپ (قەلئە بەگلىك ھاكىمىيىتىدە) ئۆز ئالدىغا ئۇخلاپ ياتقان ھىندىستاننى قورال كۈچى بىلەن ئويغاتقانىدى.

بۇ چاغدا ھىندىستاندا مۇسۇلمان ۋە ھىندى مىللەتلىرى شۇنداقلا مۇسۇلمان ۋە ھىندى ھاكىمىيەتلىرى تەڭلا مەۋجۇت ئىدى.

مۇھەممەد بابۇر ئەينى زاماندىكى ئوتتۇرا - جەنۇبىي ئاسىيانىڭ بىرقەدەر تەرەققىي تاپقان، تۈركلەر، موڭغۇللار ۋە پارسلاردىن تەشكىللەنگەن سانى ئاز ئەمما كۈچلۈك قوشۇنلىرى بىلەن ھىندىستاندەك زېمىنى كەڭرى، نوپۇسى كۆپ ۋە ئەنئەنىۋى ئادەتلىرى كۈچلۈك ئەلگە يۈرۈش قىلىپ، بۇ يەرگە ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە پېرسىيە مەدەنىيىتىنى ئېلىپ كىردى ھەمدە موڭغۇل ئىمپېرىيىسىنى قۇردى. «بۇ ئىمپېرىيىنىڭ ھۆكۈمرانلىرى ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىسىمۇ، ئەمما ئۇلار ھىندىستانغا ھۆكۈمرانلىق قىلىشتا قوللانغان بارلىق تەدبىرلىرىدە دىنىنى ئەمەس، سىياسەتنى ئاساس قىلغان (2)» ئىدى.

چىن شىخۇاڭ (3) ئەينى زاماندا جۇڭگودىكى ئالتە بەگلىكنى بويسۇندۇرۇپ، جۇڭگونى بىرلىككە كەلتۈرگەن مەشھۇر شەخس بولسا، مۇھەممەد بابۇر ھىندىستاندىكى يەتتە خانلىقنى بويسۇندۇرۇپ ھىندىستاننى بىرلىككە كەلتۈرگەن مەشھۇر شەخستۇر. مۇھەممەد بابۇرنى يەنە تارىختىكى جورجۇتلارنىڭ يەتتە قەبىلىسىنى بىرلىككە كەلتۈرۈپ مانجۇ خاندانلىقىنى قۇرغان نۇرغاچى(4) غا ئوخشىتىش مۇمكىن ئىدى. ھىندىستاندا «بۇ تۆمۈر

شاھزادىسىدىنمۇ ئارتۇق شاھلىق ئەخلاقىغا ئىگە ئادەم يوق دېيەرلىك ئىدى.»(5) ھىندىستان موغۇل ئىمپېرىيە دەۋرى فېئوداللىق - يانچىلىق تۈزۈمدە ئىدى. تارىختا قەدىمىي مەدەنىيەتلىك رايون دەپ ئاتالغان ھىندىستان فېئوداللىق تۈزۈمىنىڭ ئۇزۇن داۋام قىلىشى ۋە راۋاج تاپماس قەلئە بەگلىكلىرى جەمئىيىتى تەسىرىدە ياۋروپا ۋە ئوتتۇرا ئاسىيا جەمئىيىتىدىن كۆپ كېيىن قالغانىدى. ھالبۇكى 15 - ئەسىردە غەربىي ياۋروپادىكى ئەنگلىيە قاتارلىق ئەللەردە يېڭى بۇرژۇئازىيە تەرەققىي قىلىپ كاپىتالىستىك جەمئىيەتكە ئۆتكەنىدى.

مۇھەممەد بابۇر ئۆز دەۋرىگە نىسبەتەن بىلىم - مەلۇماتلىق ۋە كۆپنى كۆرگەن ئىستېداتلىق پادىشاھ بولۇپ، ئۇنىڭ ئاقىلانە ئىنسانپەرۋەرلىكى، مەردۇمەردلىكى، ئېسىل ئەخلاق - پەزىلىتى ھەم سەۋر - قانائەتچانلىق روھى ئۇ ھۆكۈمرانلىق قىلغان ئوردا ئىچى - سىرتىدىكى دۆلەت ئەركانلىرى ۋە سەركەردە - لەشكەرلىرىنىڭ شۇنداقلا شۇ جەمئىيەتتىكى خەلقنىڭ ئۇنىڭغا بولغان مېھىر - مۇھەببىتىنى، ساداقىتىنى ئويغاتقانىدى. مۇھەممەد بابۇر بارغانلىكى ۋە تۇرغانلىكى يەردە ئىلغار دۇنيا قاراش بىلەن يېڭى ئىدىيە، يېڭى مەدەنىيەت تارقاتتى. ئۇ ئۆزى يېزىپ قالدۇرغان ۋە بۈيۈك ھىندىستان تۈرك، موغۇل ئىمپېرىيە تارىخىغا ئائىت تارىخىي مەنبەلەردە ئۇنىڭ ھەقىقەتەن غايىلىك، ئىرادىلىك، تەرەققىيپەرۋەر، مەرىپەتپەرۋەر مەدەنىيەتلىك كىشى ئىكەنلىكى مەلۇم بولۇپ تۇرىدۇ.

ئىمپېراتور مۇھەممەد بابۇر تۈرلۈك ئېتىقاد ۋە تەبىقىدىكى ھىندىستان مەملىكىتىنى بويسۇندۇرغاندىن كېيىن بىر ئىزدا

توختاپ قالمىدى، ئۇ يېزا ئىگىلىكى، قول سانائىتىدىن تارتىپ تاكى يەر ـ زېمىن، دەريا ـ ئېقىن، قاتناش ـ پوچتا ئالاقىلىرىغىچە زور ئىسلاھاتلارنى ئېلىپ باردى. ئىلىم ـ پەن ۋە مەدەنىيەت تارقاتتى. لەشكىرىي يۈرۈش جەريانىدا ئۇ ئۆزىنى سەركەردە ـ نۆكەرلەر بىلەن ئوخشاش ئورۇنغا قويدى. سەركەردە ـ نۆكەرلەر پىيادە ماڭسا پىيادە ماڭدى، ئاتلىق ماڭسا ئاتلىق ماڭدى. ھەتتا سەركەردە ـ نۆكەرلەر بىلەن بىر كېمىدە ئولتۇردى. مەيلى شاھ، مەيلى گاداي، مەيلى ئەمەلدار، مەيلى پۇقرا بولسۇن ئادەمگەرچىلىك ۋە ئىنسانپەرۋەرلىكنى يۇقىرى ئورۇنغا قويدى. ئۇ مۇنداق دەيدۇ: «ھەممە ئادەم قار ـ شىۋىرغان ئىچىدە تۇرغاندا، مەن ئىسسىق ئۆيدە دەم ئالسام، ھەممە جاپا ـ مۇشەققەت چېكىۋاتقاندا، مەن بۇ يەردە ئۇخلىسام، راھەتلەنسەم، ئادەمگەرچىلىكتىن يىراق، ھەممىنىڭ پەسلىككە يات بىر ئىش بولىدۇ. ھەرقانداق جاپا ـ مۇشەققەت بولسا كۆرەي، كىشىلەر چىدىغانغا مەنمۇ چىداي، پارسچە ماقالدا ‹دوستلار بىلەن ئۆلۈم بەجايىكى توي› دېگەنىكەن دەپ ئويلىدىم.»(6)

ئۇ پارسچە بىر نەزمىدە مۇنداق يازغانىكەن، ئۇنىڭ تەرجىمىسى تۆۋەندىكىچە:

«كۆڭۈلنى يارا قىلىشتىن قىل ھەزەر،
كۆڭۈل يارىسى ئاخىر ئۆزىن كۆرسىتەر.
ئىمكان بار بىر كۆڭۈلنىمۇ قىلما يارا،
بىر ئاھ دۇنيانى ئاستىن ـ ئۈستۈن ئېتەر.»

ئۆز پۇقراسى بىلەن ئۆزىنى ئوخشاش ئورۇنغا قويۇپ، پۇقرالار بىلەن ئۆزىنى ھەمنەپەس ھېسابلىغاندىنمۇ ئارتۇق پەزىلەت بارمۇ؟! پۇقرالارنى گويا دوستلارغا ئوخشىتىپ بىر كۆڭۈلنىمۇ يارا قىلماسلىقتىن ئېسىل خىسلەت بارمۇ؟!

جاپا - مۇشەققەتلەرگە چىداش مۇھەممەد بابۇرنىڭ ئىرادىسى بولسا، پۇقرا بىلەن ئۆزىنى ئوخشاش ھېسابلاش ئۇنىڭ يۈكسەك پەزىلىتىدۇر. «ئۇ مۇلايىم، باتۇر، كەڭ قورساق، زېرەك ۋە ئوچۇق - يورۇق بولۇپ، ھەرقانداق ئۆلچەم بىلەن قارىغاندىمۇ ئۇلۇغ ئادەم ئىدى.»(7)

مۇھەممەد بابۇر ھىندىستاندا ھاكىمىيەت تۈزۈلمىسىنى ئورناتقاندىن كېيىن، ئەقىل - تەپەككۇرىنى پۇقراچىلىققا قارىتىپ، خەلق تۇرمۇشىنى ياخشىلاشقا تۇتۇش قىلدى.

مۇھەممەد بابۇر «كەڭ تەبىئەت ۋە تۇرمۇشنى قىزغىن سۆيگۈچى»(8) بولۇش سۈپىتى بىلەن خەلقنىڭ ساپ ھاۋا، گۈزەل مۇھىتتىن بەھرىمەن بولۇشى ئۈچۈن، چارە - تەدبىر بىلەن پىلانلىق ئىش كۆرگەنلىكتىن «شۇنچە ساپاسىز ۋە رەتسىز بولغان ھىندىستاندا پىلانلىق ۋە رەتلىك قۇرۇلغان چىرايلىق باغلار پەيدا بولدى. دوقمۇشلار ياراملىق چىمەنلىكلەر بىلەن، چىمەنلىكلەر مۇناسىپ گۈل - چېچەكلەر بىلەن بېزەلدى.»(9) ئۇ شۇنىڭ ئۈچۈن «ئەل ئولتۇرۇشلۇق يەرلەردە چاق ئارقىلىق ئېقىن سۇ پەيدا قىلىپ، پىلانلىق ۋە سىياقلىق قۇرۇلۇشلارنى ئېلىپ بېرىش كېرەكلىكىنى دائىم»(10) ئويلاپ تۇراتتى. مەملىكەت مىقياسىدىكى قاتناش ۋە پوچتا يوللىرىنىڭ راۋان بولۇشىنى

ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن، «تۈز يولدىكى ھەربىر قونالغۇنىڭ ئارىلىقىنى ئۆلچەم تانابى بىلەن ئۆلچەپ مېڭىش بۇيرۇقى، ... دەريا قىرغىقىنى ئۆلچەپ مېڭىش بۇيرۇقى بېرىلگەنىدى.»(11)

ئۇ يەنە پادىشاھلىق كىبىرىنى تاشلاپ، ئەستايىدىللىق بىلەن ئىش كۆرۈپ، قەرەللىك ھالدا تۆۋەنگە چۈشۈپ، دۇلپۇر رايونىدا ياسالغان «كۆلچەك ۋە قۇدۇق قۇرۇلۇشىنى كۆرۈش» كە(12) بارغانىدى.

نەتىجىدە، شۇ جايدىلا «تاش قۇدۇق، يىگىرمە ئالتە تاش ئېرىق، تاش تۈۋرۈك ۋە بىر پۈتۈن قىياغا قېزىلغان ئېرىقلار پۈتۈپ»(13) قۇدۇقتىن سۇ تارتىشقا باشلانغان. ھەر قايسى ئىش مەيدانلىرىدا ئىشلەۋاتقان ھۈنەرۋەن - كاسىپلارنىڭ ئىنتىزامچانلىقى ۋە ئىشچانلىقىنى يۇقىرى كۆتۈرۈش ئۈچۈن، «دۇلپۇردا ئىش قىلىۋاتقان تاشچىلارغا، ياغاچچىلارغا ۋە بارلىق ئىشچىلارغا، ئەگەردىكى ئۇستىلار ۋە ئىشچىلارغا لايىقىدا ئىنئاملار»(14) بېرىلگەن، ھىندىستاننىڭ توپا - چاڭلىق ۋە ئىنتايىن ئىسسىق ھاۋا كىلىماتى تۈپەيلىدىن بۇ يەرگە ھاممام (مۇنچا) ياساش تەشەببۇس قىلىنىپ «ھامماممنىڭ ئىسسىق كۆل بار ئۆيى تامامەن تاشتىن ياسالغان، ئۇنىڭ فونتانىغا ئاق تاش ئىشلىتىلگەندىن باشقا، پەگا ۋە تورۇسنىڭ ھەممىسىگە بىيانەدىن چىققان قىزىل تاش ئىشلىتىلگەن، ... دەريا ياقىسىدىن يەر تەگكەنلەرنىڭ ھەممىسى رەتلىك ۋە ياخشى پىلانلانغان باغچە ۋە كۆللەرنى ياسىدى.»(15) مۇھەممەد بابۇر يەنە ئىش تەقسىماتى بىلەن مەسئۇلىيەتچانلىقنى بىرلەشتۇرۇپ، ھەربىر ئىش تۇرلىرىگە

此为试读，需要完整PDF请访问：www.ertongbook.com

يېتەكچىلىك قىلغۇچى تېخنىك ۋە ئىش باشلىغۇچى ئۇستىلارنى بەلگىلەپ، ئۇلارغا يېقىندىن «بولىدىغان قورۇلۇشلار توغرۇلۇق چۈشەنچە بېرىپ، بۇ ئىشلارغا ھۆددىگەر قىلىپ»(16) بەلگىلىگەن. پادىشاھ مۇھەممەد بابۇر يەنە خەلقنىڭ ئەمىنلىكىنى ۋە بىخەتەرلىكىنى كۆزدە تۇتۇپ، مەملىكەتنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى ئەمىر - بەگلەرگىنە جۇملىدىن ئوغلانلىرىغا «ئوغرىلىق بىلەن قاراقچىلىقنى يوقات، ھېچكىمنىڭ ئاسايىشلىقى بۇزۇلمىسۇن»(17) دەپ تاپىلىغان ھەمدە چېگرا بەگلىكلىرىگە «ئوغرى - قاراقچىلارنى تۇتۇپ، تۇرمۇش ۋە مۈئامىلىنى ياخشىلاش توغرىلىق پەرمان»(18) بەرگەن، «ئەمدى ئۇ ۋىلايەتنىڭ ئىدارە ۋە قورۇلۇش ئىشلىرىدا ھېچقانداق سۆز ۋە توسالغۇ قالمىدى، مۇندىن كېيىن قورغان نامەزمۇت، ئاھالە نامەمۇر بولسا ياكى ئاشلىق يوق، خەزىنە قۇرۇق بولۇپ قالسا، بۇ ئىدارە قىلغۇچىنىڭ ئىقتىدارسىزلىقىنى كۆرسىتىدۇ»(19) دەپ ھۆكۈمەت ئۇستىدىكى ئەمەلدارلارغا ئاگاھلاندۇرۇش بەرگەن.

15 — ، 16 - ئەسىرلەردە ئوتتۇرا ئاسىيادا ئۆتكەن پادىشاھ، خانلار مۇشتۇمزور، تەكەببۇر، قانخور ۋە ئۆز بېشىمچى بولۇپ، مۇھەممەد بابۇر ئۇلارغا ئوخشىمايتتى، ئۇ ھەتتا ئۆز يېنىدىكى مۇلازىم - نۆكەرلەرگىمۇ زومىگەرلىك ۋە قوپاللىق قىلمايتتى. «لېكىن ئۇنىڭ ئادەملەر، ھايۋانلار، ئۆسۈملۈكلەر ۋە ھىندىستانلىقلارنىڭ كەسپى ۋە خۇسۇسىيەتلىرى ئۇستىدىكى كۆزىتىشلىرى ئۇنىڭ ئەقلىلىق ۋە پىشىپ يېتىلگەن زېرەكلىكىنى نامايان قىلغان»(20) ئىدى. ئۇ مۇنداق دېگەنىدى:

«كىچىكىمدىن تارتىپ مېنىڭ ئادىتىم شۇ ئىدىكى، ئىچمەيدىغان ئادەمنى شارابقا تەكلىپ قىلمايتتىم.»(21)

مۇھەممەد بابۇر ئىمپېراتور بولغىنىغا قارىماي ئەڭ كۆپ كىتاب ئوقۇغان كىشى ۋە ئوردىغا كۇتۇپخانا قۇرغان كىشى. ئۇ ۋە ئۇنىڭ ۋەلىئەھدى - ئەۋلادلىرى سەرگەردانلىق ھاياتىدا ۋە شاھەنشاھ بولغان سەلتەنەتلىك يىللاردىمۇ قىرائەتخانا ۋە كۇتۇپخانا قۇرۇشنى، تۈرلۈك مەزمۇندىكى كىتاب - قوليازمىلارنى ئوقۇش ئارقىلىق ئىلىم - پەن ئىگىلەشنى ئۇنتۇپ قالمىغانىدى. ئۇلار ئوردىدا مۇكەممەل كۇتۇپخانا قۇرغانىدى، مۇھەممەد بابۇر قۇرغان ئوردا كۇتۇپخانىسىدا ئابدۇللا كىتابدار، موللا ئاخۇن كىتابدار ۋە خوجا مۇھەممەدئەلى كىتابدار قاتارلىق بىرقانچە ئىلىملىك ۋە فازىل كىشىلەر كۇتۇپخانا باشقۇراتتى ۋە كىتاب كۆچۈرەتتى. مۇھەممەد بابۇر بۇ كىتابدارلارنى «ئىچكىيلەر»(22) قاتارىدا تىلغا ئالغان بولۇپ، ئۇلار مۆرتىۋە كەلسە ئوردىدىكىلەر بىلەن بىللە جەڭگە قاتنىشاتتى.

مىرزا ھەيدەر كۆرەگان «تارىخي رەشىدى» دېگەن مەشھۇر ئەسىرىدە مۇھەممەت بابۇرغا يۇقىرى باھا بېرىپ مۇنداق دەيدۇ: «ئەمىر ئەلىشىر نەۋائىيدىن كېيىن تۈركىي تىلىدا شېئىرنى ھېچكىم ئۇنىڭچىلىك ئېيتمىغان بولغىيىتتى...»(23) مۇھەممەد بابۇر ھەم سەنئەتخۇمار كىشى ئىدى. ئۇ سەنئەتتىن شەخسىي ھۇزۇرلىنىش ۋە ئەيش - ئىشرەت ئۈچۈن پايدىلانمايتتى. بەلكى، سەنئەتنى مەدەنىيەتنىڭ بىر خىل ئىپادىلىنىش شەكلى دەپ قاراپ، ئۇنىڭدىن كۆپچىلىك بىلەن بىللە ھۇزۇر ئالاتتى ۋە

سەنئەتكارلارنى ئىنتايىن ھۆرمەت قىلاتتى. ئۇنىڭ شاھىنشاھلىق دۆلەت ئوردىسىدا ھازىرقى دەۋردىكى سەنئەت ئانسامبىلىغا ئوخشاش چوڭ سەنئەت ئەترىتى بار ئىدى. بۇ ئەترەت تەركىبىدە نوپۇزلۇق ئەلنەغمە (مۇزىكا گۇرۇپپىسى) بولۇپ، ئۇنىڭدا ھەر خىل ساز چالىدىغان نەغمىچىلەر (مۇزىكانتلار) بار ئىدى، ئوردا ئىچىدىمۇ مۇقامشۇناس ئەربابلار بار ئىدى. مۇھەممەد بابۇر ئۆزىمۇ كىچىكىدىن باشلاپ ھەرخىل سازلارغا قىزىقىدىغان بولۇپ، شۇ مۇناسىۋەت بىلەن «چارگاھ ئاھاڭىنى»(24) ئىشلىگەنىدى. ئوردا سەنئەت ئانسامبىلى تەركىبىدە يەنە بىر گۇرۇپپا سېرىك گۇرۇپپىسى بار ئىدى، ئۇلار «لولىلار» دېيىلەتتى. بۇ سېرىكچىلەر قەرەللىك ۋە قەرەلسىز ھالدا دۆلەت ئەركانلىرىغا ۋە پۇقرالارغا ئويۇن كۆرسىتىپ تۇراتتى. ھەر مىللەتنىڭ ئويۇنچىلىرى ھەرخىل ئويۇن كۆرسىتەتتى. بۇ كۆرۈنۈشنى مۇھەممەد بابۇر مۇنداق يازغان: «بىز تەرەپنىڭ لولىلىرى ئىككى تال ياغاچنى ئىككى پۇتىغا باغلاپ ياغاچ پۇت بولۇپ ماڭىدۇ، ھىندىستان لولىلىرى بولسا بىر تال ياغاچ بىلەن ماڭىدۇ ھەم پۇتىغىمۇ باغلىمايدۇ.»(25)

تۈركلەرنىڭ ئەنئەنىۋى كۆڭۈل ئېچىش ۋە جىسمانىي كۈچ سىناش ئويۇنلىرىدىن چېلىشىش، مۇشتلىشىش (بوكسيورلۇق)، ئۆتكۈزۈلۈپ تۇراتتى، لەشكىري قىسىمدا تاللانغان چېلىشىش پالۋانلىرىغا ۋە مۇشتلاشچىلارغا پادىشاھ نامىدىن ۋە ۋەزىر، ئەمىر، بەگلەر، سەركەردىلەر تەرىپىدىن نەق مەيداندا مۇكاپات - ئىنئاملار بېرىلەتتى.

ھىندىستاندا تۈرك - موغۇل دەۋرىدە سۈرەت سىزىش،

رەسسامچىلىقمۇ ھازىرقى دەۋردىكىگە ئوخشاش روناق تاپقان سەنئەت تۈرلىرىنىڭ بىرى ئىدى. «چىنار باغىنىڭ ئىشىكىگە سالدۇرغان سۈرەتخانىنىڭ شەرقىي جەنۇب تەرىپىگە كىچىكرەك بىر ئاق ئۈي تىكىلگەن بولۇپ»،(26) مۇھەممەد بابۇر بۇ يەرگە داۋاملىق كېلىپ تۇراتتى. بىۋاسىتە پادىشاھ باشقۇرغان بۇنداق سۈرەتخانىلاردا نەچچە ئونلاپ رەسساملار ۋە ئۇلارنىڭ ئۇستازلىرى ئىشلەيتتى. «بابۇرنامە» غا تەر تۆكۈپ ئىشلىگەن مەشھۇر رەسساملارنىڭ سىزغان رەسىملىرى ئاق، قارا رەڭلىك بولۇپ، ھازىرقى دەۋردىكى فوتو ئاپپارات سۈرەتلىرىدىن قېلىشمايتتى، ھەتتا ھازىرغىچە ساقلىنىپ كەلگەن مۇھەممەد بابۇرنىڭ شاھىنشاھلىق سۈرىتى بۇ تەرىپىمىزنىڭ دەلىلىدۇر.

ئىمپېراتۇر مۇھەممەد بابۇرنىڭ ۋەلىئەھدىسى ھۇمايۇن پادىشاھلىق تەختىدە ئولتۇرۇپ كېيىنكى ئۆزگىرىشلەر بىلەن قوشنا دۆلەت پېرسىيە (ئىران) غا بارغاندا پېرسىيە پادىشاھى تەھمەسپنىڭ نىگارخانا(27) سىدا «ھەربىرى يۇزمىڭ ئالتۇن تەڭگىگىمۇ سېتىلمايدىغان بىباھا رەسىملەر»(28) نى كۆرگەن، پادىشاھ ھۇمايۇن بۇنداق ئېسىل سۈرەتلەرنى سىزغان ئاتا ـ بالا رەسسام (مىرمۇسەۋۋىر ۋە سەيىد ئەلى) لەرنى ناھايىتى يۇقىرى باھادا ھەق تۆلەپ كابۇل ۋە ھىندىستانغا ئېلىپ بارغان ئىدى.

مۇھەممەد بابۇر سۇ ئۈزۈشكىمۇ ماھىر ئىدى، بۇ توغرىدا مۇنداق يېزىلغان: «ئۇكۇنى گانگ دەرياسىدىن ئۈزۈپ ئۆتتۇم، ئۆزگەندە تاشلانغان ھەربىر غۇلاچنى ساناپ تۇردۇم، 33 غۇلاچ بىلەن ئۆتتۇم ۋە ئۇياقتا توختىمايلا يەنە ئۈزۈپ بۇياققا ئۆتتۇم،

ھەممە دەريالاردىن ئۈزۈپ ئۆتكەندىم، پەقەت گانگ دەرياسىلا قالغاندى.»(29)

مۇھەممەد بابۇر لەشكىرىي يۈرۈش ئۈستىدە ئۇچرىغان دەريا - كۆللەرگە سەركەردە - نۆكەرلەرنى سۇ ئۈزۈشكە مۇسابىقىگە سېلىپ، ئالدىنقى قاتاردا ئۈزۈپ ماھارەت كۆرسىتىپ ئۆتكەنلەرگە مۇكاپات - ئىنئام بېرىپ تۇراتتى.

ھىندىستاندىكى تۈرك - موغۇل ئىمپېرىيە تارىخىغا نەزەر سالىدىغان بولساق، بۇ خانىدانلىقتا ئاساس سالغۇچى مۇھەممەد بابۇردىن تارتىپ ئاخىرقى ھۆكۈمرانلارغىچە ئۇلارنىڭ تەرەققىيپەرۋەر ۋە ئىسلاھاتچى، مەرىپەتپەرۋەر كىشىلەر ئىكەنلىكى مەلۇم بولۇپ تۇرىدۇ. پادىشاھ «ھۇمايۇن كىشىلەرگە ناھايىتى سىلىق - سىپايە مۇئامىلە قىلاتتى، ... ھەربىي يۈرۈشلەردىمۇ بىرمۇنچە كىتابلارنى يېنىدىن ئاجراتمايتتى.»(30) ھۇمايۇن يەنە نۇرغۇن پەنلەرگە قىزىقاتتى، نەزەر دائىرىسى كەڭرى ئىدى. «ئۇ 1555 - يىلى خانلىق ئورنىنى ئەسلىگە كەلتۈرگەندىن كېيىن، دېھلىدا ھاۋارايى ئىستانسىسى قۇرۇشنى پىلانلىغانىدى.»(31) ھۇمايۇن ھەقىقەتەن «دۆلەت شاھىغا خاس نۇرغۇن گۈزەل ئەخلاققا ئىگە پادىشاھ ئىدى.»(32)

ھۇمايۇننىڭ ۋەلىئەھدى جالالىددىن ئەكبەر ھىندىستان تارىخىدا مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. «دىققەت قىلىشقا ئەرزىيدىغىنى شۇكى، ئەكبەر ئۆزىنىڭ مالىيە ئىشلىرىنى ياخشىلاپلا قالماي، سىياسىي جەھەتتىنمۇ نۇرغۇن يېڭىلىق يارىتىدۇ، ... ئايالللارنىڭ ئوتقا سەكرەپ ئېرى ئۈچۈن قۇربان بولۇش ئادىتىنى چەكلەشكە

ئۇرۇنىدۇ، ...ئەكبەر ئىنسانپەرۋەرلىك مەيدانىدا تۇرۇپ، مىڭ يىلدىن ئارتۇق داۋام قىلغان بۇ يامان ئادەتكە قارشى تۇردۇ.»(33) ھەرقايسى ئەللەرنىڭ دوستلۇق ـ دىپلوماتىيە سىياسىتىگە ئەھمىيەت بېرىپ، «ئۇ ھىندىستان بىلەن پېرسىيەنىڭ مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇشىنى ئىلگىرى سۈرۈشكە بەل باغلاپ، سانسكرىت يېزىقىدىكى ئەدەبىيات ۋە ماتېماتىكا كىتابلىرىنى پارسچىغا تەرجىمە قىلىش رەسىم كۆرگەزمىسى ئېچىپ تۇرغان.»(34) پادىشاھ ئەكبەر ئەجدادلىرىغا ئوخشاش سەنئەتخۇمار كىشى بولۇپ، دۆلەتتە تۈركچە، پارسچە، ھىندىچە سەنئەت ئانسامبىللىرىنى قۇرغان. «ئەكبەر يەنە نۇرغۇن مۇزىكانتنى يىغىپ ھەر كۈنى ھىندىستان، پېرسىيە، ئوتتۇرا ئاسىيا، كەشمىر قاتارلىق جايلارنىڭ مۇزىكىلىرىنى نۆۋەت بىلەن ئاڭلاپ تۇرغان، ئۆزىمۇ مۇزىكا ئىجاد قىلغان.»(35)

«ئەكبەرنىڭ بىر ھۆكۈمران، سىياسىئون ۋە ئەدەبىيات ـ سەنئەتنى قوغدىغۇچى سۈپىتىدىكى ئۇلۇغلىقىنى ھېچكىم ئىنكار قىلمىدى. ئىنكار قىلىشمۇ مۇمكىن ئەمەس ئىدى.»(36)

ھىندىستاننىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى زور بىناكارلىق قۇرۇلۇشلىرى ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە پېرسىيە ئۇسلۇبىدا ياسالغان بولۇپ، ھىندى خەلقىنىڭ بىناكارلىق قۇرۇلۇش ئۇسلۇبى بىلەن گىرەلىشىپ كەتكەنىدى، ھازىرقى دەۋرلەرگىچە ساقلىنىپ كەلگەن تۈرك ـ موغۇل ئىمپېرىيىسى دەۋرلىرىدىكى نۇرغۇن قۇرۇلۇشلار ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە پېرسىيە نۇسخىسىدىكى قۇرۇلۇشلاردۇر. بۇ قۇرۇلۇشلار ھازىر ئۆزىنىڭ قەدىمىيلىكى ۋە ئارتۇقچىلىقى بىلەن

此为试读，需要完整PDF请访问： www.ertongbook.com